

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ФАХІВЦЯ

У статті з'ясовано сутність компетентісно зорієнтованого підходу до професійної підготовки вчителя математики, визначено компоненти професійної компетентності вчителя математики в нових соціокультурних умовах.

Ключові слова: компетентісно зорієнтований підхід, професійна компетентність, компетенція, компетентний учитель.

Принципово нові вимоги до національної системи освіти, насамперед до викладача, вчителя, висувуються відповідно до нових тенденцій у соціально-політичному, економічному та духовному житті України, її інтеграції у світовий та європейський освітній простір. Вища педагогічна школа покликана забезпечити підготовку педагога, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, готового творчо працювати, здатного виховувати підростаюче покоління на основі особистісного духовного багатства та індивідуальної своєрідності. Тому одним із головних завдань підготовки майбутнього вчителя є становлення у студентства професійної ідентичності.

Період навчання у вищому навчальному закладі є одним із найважливіших у становленні професійної ідентичності, яку можна визначити як результат цілеспрямованої активності суб'єкта в межах навчально-професійної діяльності, що характеризується значущістю для студентів професії як засобу задоволення своїх потреб; це єдність уявлень про самого себе, емоційних переживань та усвідомленої активності, які пов'язані зі здобуттям професії, на основі яких з'являється почуття тотожності із самим собою як майбутнім фахівцем [23].

Феномен професійної ідентичності спирається на принципи системності і структурності психічних явищ, генетичний взаємозв'язок рівнів ідентичності, дослідження формування ідентичності у процесі освоєння та виконання професійної діяльності.

Елементами професійної ідентичності є потреби, інтереси, установки, переконання та інші компоненти мотиваційної сфери особистості які реалізуються й задовольняються на професійному шляху. Засобами досягнення професійної ідентичності є відповідні знання і здібності, що забезпечують реалізацію активності, спрямованої на досягнення заданої професійної ідентичності [18].

Перетворення індивіда у професіонала є фундаментальною науковою проблемою, актуальність якої визначається високою значущістю професійної діяльності як для суспільства, так і для кожного індивіда. Відповідно до концепції професійного становлення особистості Ю.П. Поваренкова, перетворення індивіда у професіонала розглядається як процес формування суб'єкта професійного шляху, який здатний вирішувати весь комплекс завдань професійної діяльності та професійного розвитку [19].

Модернізація змісту професійної освіти нині пов'язана з компетентнісно зорієнтованим підходом. Його впровадження в процес навчання майбутнього вчителя математичних дисциплін зумовлює оптимізацію індивідуальної пізнавальної траєкторії вчителя точних дисциплін, формування необхідних компетентностей для творчого вирішення життєвих і професійних завдань, ініціювання нових цілей, самоорганізації діяльності, розвитку творчих можливостей, формування авторської педагогічної позиції.

Дослідження сутності поняття “компетентнісний підхід” здійснено вітчизняними й зарубіжними вченими (В.М. Антипова, В.І. Байденко, Н.М. Бібік, В.А. Болотов, Л.С. Ващенко, Г.С. Данилова, Е.Ф. Зейер, І.А. Зимня, І.А. Зязюн, І.Г. Єрмаков, М.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Н.Г. Ничкало, О.І. Пометун, Дж. Равен, О.Я. Савченко, Г.К. Селевко, В.В. Сериков, А.В. Хуторський, Т.І. Шамова, В.В. Ягупов та ін.).

Компетентнісно зорієнтований підхід до професійної підготовки фахівців означає:

- нову парадигму формування педагогічних кадрів, що передбачає включення в систему комплексної стандартизації якості вищої освіти таких новоутворень, як конкурентоспроможність та конкурентоздатність [2];
- пріоритетну орієнтацію на цілі (вектори) освіти, якими є научуваність (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація, розвиток індивідуальності [5];
- переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, підсилення практичної спрямованості навчання, зокрема предметно-професійного аспекту, підкреслення ролі досвіду, вмінь реалізовувати знання в практичній площині, акцентування уваги на якісних результатах процесу навчання не як суми знань, а як здатності педагога творчо розв'язувати життєві й професійні завдання, нестандартно діяти в різних ситуаціях, забезпечення активізації механізмів загального та професійного самотворення і самореалізації, урахування мотивації, динаміки самовдосконалення [11];
- цілеспрямований розвиток системи характеристик, які уможливають ефективне вирішення актуальних і потенційних професійних завдань працівником [4];
- переорієнтацію на результативність у діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з позиції актуальності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника ВНЗ відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного вирішення життєвих проблем [14];
- спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [20];
- поступову переорієнтацію освітньої парадигми, яка домінує, з формування знань, умінь і навичок на створення умов для оволодіння системою

компетентностей, що виявляється у здатності людини до виживання та успішної життєдіяльності в умовах сучасного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційного та комунікаційно насиченого простору [24];

– переорієнтацію на результат у діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду актуальності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника ВНЗ відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного вирішення життєвих проблем, пошуку свого “Я” у професії та соціальній структурі [17].

Підготовка фахівця європейського рівня на засадах компетентнісного підходу зумовлена низкою вимог, а саме: реформуванням вітчизняної системи освіти з урахуванням європейських норм і стандартів на основі власних культурних і науково-технічних здобутків; посиленням культурологічної мовної підготовки фахівця для сприяння його життєвій мобільності; створенням моделі сучасного європейського фахівця та умов для його розвитку й самореалізації; визначенням переліку ключових компетентностей, компетенцій формування фахівця, їх змісту, рівня і показників сформованості з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду [3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми компетентнісного підходу свідчить, що єдиного його тлумачення немає, як і загальноприйнятих визначень компетентності.

Метою статті є аналіз складових професійної компетентності вчителя математики на засадах компетентнісно зорієнтованого підходу.

Компетентність і компетенція є визначальними категоріями компетентнісно зорієнтованого підходу. Розглянемо термінологічне співвідношення цих понять.

Метою компетентнісно зорієнтованого підходу до навчання у вищому навчальному закладі є підготовка майбутнього вчителя, який володіє професійною компетентністю і має сформовану професійну ідентичність.

Компетентність учителя – це комплекс педагогічних здібностей і можливостей, умотивована спрямованість на навчально-виховний процес, система необхідних знань, умінь, навичок і досвіду, які постійно вдосконалюються й реалізуються на практиці [9].

С.У. Гончаренко визначав компетентність як “сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності; вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію” [21].

Т.В. Отрошко під професійною компетентністю майбутнього вчителя розуміє комплексну характеристику особистості, яка базується на сукупності знань, умінь, навичок виконання педагогічних завдань, особистісних і професійних якостей, що зумовлюють високий професійний рівень реалізації педагогічної діяльності [15].

Н.Ф. Радіонова та А.П. Тряпціна визначають професійну компетентність учителя як інтегральну характеристику, яка визначає здатність вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у ре-

альних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з використанням знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей і схильностей [22].

Низка вчених професійну компетентність учителя тлумачить як “гармонійне поєднання знання предмета, методики і дидактики викладання, умінь і навичок (культури), педагогічного спілкування, а також прийомів і засобів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації” [13].

І.А. Зязюн зазначає, що зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Знання сучасного педагога мають бути звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, з іншого – до учнів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, вчитель обмірковує його зміст, методику, враховує особливості сприймання учнів певного віку, класу, власні можливості. Важливою особливістю професійних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв’язання педагогічних завдань, аналізу педагогічних ситуацій [16].

Н.В. Кузьміна професійну компетентність педагога визначає як “сукупність умінь педагога як суб’єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове й практичне знання з метою кращого розв’язання педагогічних завдань” [8].

Отже, професійна компетентність – це складне утворення, що містить комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність навчально-виховного процесу [1].

Важливе місце в контексті дослідження проблеми професійної компетентності педагога посідає визначення структури компетентності.

Підґрунтям для класифікації О.Г. Ларіонової стали провідні сфери життя людини в сучасному суспільстві та обов’язкові сфери діяльності вчителя. Тому в структурі професійної компетентності вчителя виокремлені інформаційно-методологічні, теоретичні, методичні, соціально-комунікативні та особистісно-валеологічні компоненти [10].

Л.М. Мітіна визначає в структурі загальнопрофесійної компетентності методичну, дидактичну й комунікативну складові, оскільки, на її думку, професійна компетентність учителя – це гармонійне поєднання знання предмета, дидактики та методики навчання, а також умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування [12].

О.М. Соловова у структурі професійної компетентності вчителя виділяє філологічну, методичну, управлінську, соціальну, психолого-педагогічну, інформаційно-комунікативну, наукову, предметну складові [29].

Технологічна, когнітивна, психологічна, регулятивна, дослідницька, методична складові входять до структури загальнопрофесійних компетентностей учителя, описаної А.Г. Кирилловим [7].

Л.Г. Карпова виділяє структурними компонентами професійної компетентності майбутнього вчителя: мотиваційну (включає загальнокультурну, особистісно-мотиваційну, соціальну компетентності), предметно-практичну (містить методологічну, практично-діяльнісну, дидактико-методичну, спеціа-

льно-наукову, економіко-правову, екологічну, валеологічну, управлінську, комунікативну, інформаційну компетентності) сфери та сферу саморегуляції (розкривається через психологічну та аутокомпетентність) [6].

У структурі педагогічної компетентності, наведеній А.В. Шишко, виокремлено три компоненти: 1) змістовно-операційний, що містить такі компетенції: методологічну, дидактичну, організаційну, психолого-педагогічну, інформаційну, економіко-правову, екологічну, валеологічну; 2) комунікативний, який включає такі компетенції: мовну, вербально-комунікативну, вербально-когнітивну; 3) ціннісно-мотиваційний, що розкривається через загальнокультурну, громадянську, ціннісно-педагогічну, мотиваційну компетенції [15].

Н.В. Кузьміна виокремила в структурі професійно-педагогічної компетентності п'ять елементів: 1) спеціальну і професійну компетентність у галузі дисципліни, що викладається; 2) методичну компетентність у галузі способів формування знань, умінь у тих, хто навчається; 3) соціально-педагогічну компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічну компетентність у галузі мотивів, здібностей, спрямувань тих, хто навчається; 5) аутопсихологічну компетентність у галузі переваг і недоліків власної діяльності та особистості.

Я.В. Сікора, досліджуючи професійну компетентність майбутнього вчителя інформатики, визначає такі компоненти професійної компетентності: мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний, особистісний і дослідницько-рефлексивний [26].

Проблеми професійної підготовки вчителя математики розглянуто у працях І.А. Акуленко, В.Г. Бевз, Г.П. Бевз, М.І. Бурди, С.У. Гончаренка, Н.М. Лосевої, Г.О. Михаліна, С.О. Скворцової, З.І.Слепкань, Н.А. Тарасенкової та інших науковців. Однак загальноприйнятого визначення поняття “професійна компетентність учителя математики” досі не існує, як і однакової думки щодо її структури.

Професійну компетентність учителя математики С.С. Скворцова розглядає як: 1) властивість особистості, що виявляється у здатності до педагогічної діяльності, а саме до організації навчально-виховного процесу на рівні сучасних вимог; 2) єдність теоретичної й практичної готовності педагога (предметно-теоретичної: математичної, психолого-педагогічної та дидактико-методичної) до здійснення педагогічної діяльності; 3) спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у процесі навчання математики [27].

У нашому дослідженні ми розглядаємо компетентність учителя математичних дисциплін як інтегровану якість особистості, що виявляється у прагненні реалізувати свій потенціал, виконувати професійну діяльність на основі професійних знань, предметних навичок, умінь зі спеціальності, досвіду, особистісних якостей, цінностей і ставлень, способів мислення, вміння творчо розв'язувати життєві й професійні завдання, нестандартно діяти в різних ситуаціях, здатності й готовності приймати рішення й нести відповідальність за їх реалізацію у процесі професійної діяльності.

Бути компетентним учителем математики означає вміти мобілізувати в певній ситуації набуті професійно-особистісні знання і досвід, забезпечувати формування системи компетенцій, інтегрувати й вирішувати навчально-виховні та педагогічні завдання. Професійна компетентність визначається обсягом компетенцій, тобто колом повноважень у сфері професійної діяльності, що окреслюють індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність процесу [25].

Узявши за основу загальну класифікацію компетентностей А.В. Хуторського й виокремивши ключові, базові та спеціальні компетентності, С.О. Скворцова стверджує, що професійна компетентність є сукупністю ключових, базових і спеціальних компетентностей; їх можна розглядати як ієрархічні рівні-щаблі компетентності. Останні виявляються в усіх компонентах структури фахової компетентності вчителя математики: професійно-діяльнісному, комунікативному й особистісному. Причому ключовий рівень означених компетентностей необхідний людині будь-якого фаху для ефективного функціонування в навколишньому середовищі, базовий – учителям будь-якого предмета, а спеціальний – педагогам, які викладають певний предмет [28].

Висновки. Отже, професійна компетентність педагога передбачає розвиток самостійності, творчого потенціалу, інтелектуальних здібностей, особистісного і професійного самовдосконалення та саморозвитку. Упровадження компетентно зорієнтованого підходу зумовлює становлення професійної ідентичності майбутнього вчителя математичних дисциплін.

Метою подальших наукових досліджень є розробка моделі розвитку професійної компетентності майбутніх учителів математичних дисциплін на засадах компетентнісної освіти.

Список використаної літератури

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя : монография / В.А. Адольф ; Красноярский гос. ун-т. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5–9
3. Антонова О.Є. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади / О.Є. Антонова, Л.П. Маслак // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 81–109.
4. Загашев И. Критическое мышление: технология развития / И. Загашев, С. Заир-Бек. – СПб. : Альянс-Дельта, 2004. – 428 с.
5. Зеер Э.Ф. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
6. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Георгіївна Карпова. – Х., 2004. – 27 с.
7. Кириллов А.Г. Формирование профессиональных компетенций будущего учителя информатики в процессе обучения программированию : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А.Г. Кириллов ; Уральский гос. пед. ун-т. – Шадринск, 2005. – 151 с.
8. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.

9. Кузьмінський А.І. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики : монографія / А.І. Кузьмінський, Н.А. Тарасенкова, І.А. Акуленко. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2009. – 320 с.
10. Ларионова О.Г. Интеграция личностно-центрированного и компетентностного подходов в контекстном обучении (на материале подготовки учителя математики) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / О.Г. Ларионова ; Ин-т содержания и методов обучения РАО. – М., 2007. – 54 с.
11. Матійків І.М. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців / І.М. Матійків // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журнал. – 2006. – № 3. – С. 44–53.
12. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. – М. : Флинта, 1998. – 200 с.
13. Митина Л.М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога : учеб. пособие / Л.М. Митина, Г.В. Митин, О.А. Анисимова ; под общ. ред. Л.М. Митиной. – М. : Академия, 2005. – 368 с. – Библиогр. : С. 342–361.
14. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К., 2003. – С. 13–39.
15. Отрошко Т.В. Модель технічної компетентності майбутніх вчителів інформатики / Т.В. Отрошко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Х., 2009. – № 24–25. – С. 177–188.
16. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоноса та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 286 с.
17. Перець О. Проблема компетентнісного підходу в педагогічній теорії та практиці / О. Перець // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 2. – С. 93–96.
18. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М., 2002.
19. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека; Поваренков Ю.П. Психологическое становление профессионала. – Ярославль, 2000.
20. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / І.О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
21. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
22. Радионова Н.Ф. Компетентносный подход в педагогическом образовании [Электронный ресурс] / Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына. – Режим доступа: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgru-75.pdf>.
23. Родыгина У.С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У.С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 1. – С. 39–50.
24. Селевко Г. Педагогические компетенции и компетентность / Г. Селевко // Сельская школа. – 2004. – № 3. – С. 29–32.
25. Сидоренко В.В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу / В.В. Сидоренко // Наукова скарбниця освіти Донеччини : наук.-метод. журнал. – 2011. – № 1 (8). – С. 72–77.
26. Сікора Я.Б. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики / Я.Б. Сікора // Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи : матер. Всеукр. наук.-метод. конф. / редкол.: В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, О.В. Караман та ін. – К. : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2007. – С. 49–53.

27. Скворцова С.О. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя / С.О. Скворцова // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журнал. – 2010. – № 2. – С. 99–102.

28. Скворцова С.О. Формування професійної компетентності в майбутнього вчителя математики [Електронний ресурс] / С.О. Скворцова // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2010. – Вип. 4. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n4_2010_st_4/.

29. Соловова Е.Н. Компоненты профессиональной компетенции учителя [Электронный ресурс] / Е.Н. Соловова.– Режим доступу: <http://distant.ioso.ru/seminary/13-03-08/compro.ppt>.

Стаття надійшла до редакції 08.01.2014.

Дундюк В.А. Компетентностный подход как фактор становления профессиональной идентичности специалиста

В статье раскрыта сущность компетентностно ориентированного подхода к профессиональной подготовке учителя математики, определены компоненты профессиональной компетентности учителя математики в новых социокультурных условиях.

Ключевые слова: компетентностно ориентированный подход, профессиональная компетентность, компетенция, компетентный учитель.

Dundyuk V. Competence approach as a factor in the formation of professional identity specialist

A competence oriented approach as one of the means of professional education modernization is considered in the scientific article and the actuality of studying this phenomenon is also shown.

The essence of the term competence oriented approach at the present stage of education development is defined which means a new paradigm of pedagogical workers formation, reorientation from the process to the result of education in the dimension of pedagogical activity, to creating conditions for mastering a competence system, to securing the ability of a higher educational graduate to correspond the new demands of the market, to possess a potential necessary for practical handling of vital problems.

Different scientific approaches to the problem of competence and of professional competence in particular are investigated. Competence is an integral characteristics of a personality, that is being based on the amount of knowledge, skills, properties and qualities of a personality providing for variability, optimal balance and effectiveness of science educational process.

The structure of professional competence with composing components within it is analyzed in details. The notion of a sciences teacher professional competence is defined. Professional competence of a math teacher is characterized and the content of a sciences teacher competence notion is proved which is an integral quality of a personality and is manifested in aspiration to realize one's own potential, to perform professional activity on the basis of professional knowledge, knowledge of subject, skills in speciality, ability to solve vital professional tasks in a creative way, possibility and readiness to take decisions and to be responsible for their realization.

Key words: competence oriented approach, professional competency, competence, a competent teacher, a sciences teacher.